

Pohled restorativním objektivem

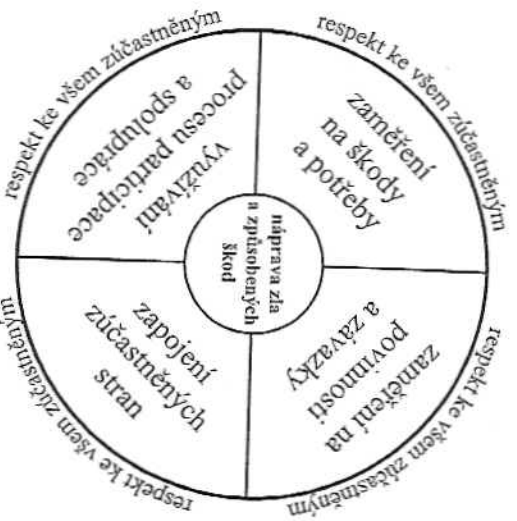
Restorativní justice usiluje o poskytnutí alternativního rámce nebo nové dimenze vnímání trestního činu a spravedlnosti.

Principy

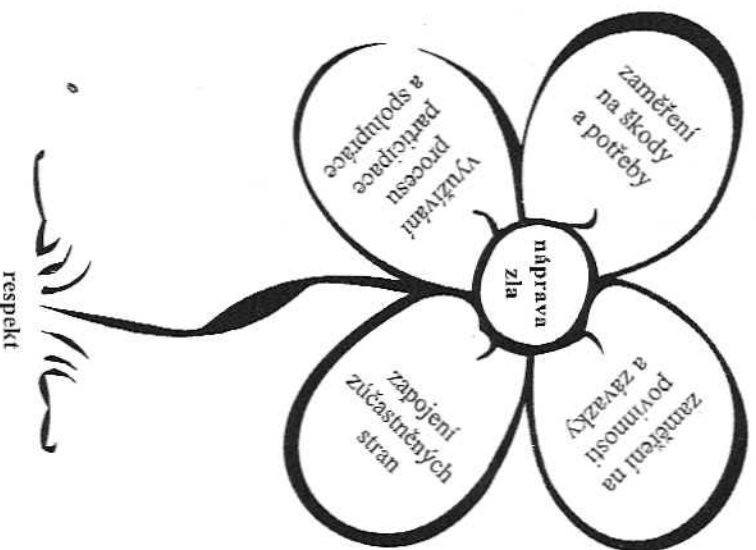
Tento pohled restorativním objektivem nebo restorativní filozofie má pět základních principů:

1. Zaměřuje se na škody a s nimi související potřeby obětí, komunity a pachatele.
2. Zabývá se povinnostmi a závazky, které pramení ze způsobených škod (povinnosti a závazky jak pachatele, tak i komunity a společnosti).
3. Využívá participativní proces založený na vzájemné spolupráci zúčastněných.
4. Zapojuje do procesu všechny zúčastněné, kterých se událost dotýká – poškozené, pachatele, členy komunity a společnost.
5. Usiluje o nápravu špatnosti a zla.

Restorativní justici můžeme znázornit jako kruh. Ve středu kruhu je vyznačeno hlavní zaměření restorativní justice, kterým je úsilí o nápravu zla a způsobených škod. Každou ze čtyř výšeji reprezentuje jeden ze čtyř hlavních prvků: zaměření na škody a potřeby, zaměření na povinnosti a závazky, zapojení zúčastněných stran (obětí, pachatele a dotčené komunity) a v maximální možné míře využívání procesu participace a spolupráce. Při uplatňování těchto prvků je třeba respektovat všechny zúčastněné strany.

Restorativní justici můžeme rovněž znázornit jako květinu. Ve středu květu se objevuje hlavní cíl restorativní justice – dát věci do pořádku. Každý z okvětních lístků představuje jeden z principů potřebných k úspěšné nápravě.

Hodnoty

Principy restorativní justice mají svůj význam pouze v případě, že vycházejí z určitých hodnot. Tyto hodnoty jsou často považovány za samozřejmost a zůstávají bez podrobnějšího vysvětlení. Pokud však chceme uplatňovat restorativní principy způsobem, který je vlastní jejich původnímu duchu a záměru, je třeba tyto hodnoty jednoznačně pojmenovat. Jinak se může stát, že sice využíváme postup vycházející z restorativní justice, ale dospějeme k výsledkům, které restorativní charakter nemají.

Restorativní principy, které tvoří střed nebo i jádro restorativní justice, musí být využívány v souladu s určitými hodnotami. Aby „květina“ restorativní justice, kde jednotlivé okvětní lístky představují restorativní principy, dobře rostla a prospívala, je třeba, aby byla zakořeněna v „půdě“ určitých hodnot.

V pozadí restorativní justice stojí koncepce vzájemné propojenosti a pospolitosti, o které již byla řeč. Všichni jsme propojeni se sebou navzájem a s okolním světem v pavučinách vztahů. Narušení vláken těchto pavučin pocítíme všichni. Základní

elementy restorativní justice – újma a potřeby, povinnosti a závazky a účast vycházejí právě z této koncepce.

* **Hodnotu vzájemnosti** je třeba vyvažovat oceněním hodnoty individuality a jedinečnosti každého z nás. / I když jsme vzájemně propojeni, nejsme stejní. Jedinečnost klade důraz na rozdílnost. Respektujte přínos každé osoby. Dává váhu specifickým kontextům a popíjíšim situace.

Spravedlnost musí pracovat s oběma hodnotami – vzájemnou pospolitostí i individualitou každého z nás. Hodnota jedinečnosti nám připomíná význam kontextu, z kterého vycházíme, kultury a osobnosti každého z nás.

Téma hodnot, které restorativní justice vyznává, není tímto zdaleka vyčerpáno a mohli bychom v něm dlouze pokračovat. Pravděpodobně jednou z nejvýznamnějších vlastností restorativní justice je to, že usiluje o společné objevování a hledání těchto

Restorativní justice znamená respekt | hodnot. Mezi nejvýznamnější hodnoty restorativní justice patří bezesporu **respekt**. / Pokud bych měl podstatu restorativní justice vyjádřit jedním slovem, vybral bych si právě respekt: respekt ke

všem, k těm, kteří se od nás odlišují, i k těm, kteří se jeví jako naši nepřítelé. Hodnota respektu nás upozorňuje na naši vzájemnou propojenost, ale také na naši vzájemnou odlišnost. Respekt od nás vyžaduje vyvažovat zájmy všech stran.

Pokud budeme spravedlnost vnímat jako respekt ke všem zúčastněným, budeme naplňovat spravedlnost restorativně. Pokud nerespektujeme ostatní kolem nás, nemůžeme naplňovat spravedlnost v duchu restorativní justice. Nic neznamená ani fakt, že vzorně naplňujeme restorativní principy – bez hodnoty respektu ztrácí principy restorativní justice význam. Respekt je společným jmenovatelem restorativních principů a musí udávat směr a způsob jejich využívání.

Definice restorativní justice

Jak tedy lze restorativní justici definovat? Ačkoliv mezi odborníky zabývajícími se touto problematikou panuje shoda ohledně jejích základních znaků, je poněkud složitější dospět ke shodnému závěru, co tyto prvky konkrétně znamenají. Někteří z nás si kladou otázky, zda je vhodné a potřebné usilovat o jednoznačné definice restorativní justice. Jsme si vědomi potřeby definovat principy a základní měřítka restorativní justice, a zároveň se obáváme arogance a konečné platnosti pevných definic. S vědomím těchto rizik nabízím následující pracovní návrh definice restorativní justice¹⁹:

18 V tomto smyslu mám velké závazky k Jaremu Sawatskemu za jeho významnou práci (doposud nepublikovanou) k tématu hodnot v restorativní justici.

19 Jedná se o upravenou definici Tonyho Marshalla: restorativní justice je proces, ve kterém se všechny strany účastně daného trestného činu setkávají za účelem společného řešení následků trestného činu a jeho dopadů.

Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.

Cíl restorativní justice

Cíle a úkoly restorativní justice následujícím způsobem shrnuje ve své vynikající knize *Restorativní justice: cesta k uzdravení a změně* Susan Sharpe²⁰:

Člen restorativní justice je:

- dát klíčová rozhodnutí do rukou těm, kterých se trestný čin bezprostředně týká
- přispět k léčivému a ozdravnému procesu v rámci naplňování trestní spravedlnosti a podpořit transformativní charakter naplňování trestní spravedlnosti
- snížit pravděpodobnost další trestné činnosti

K naplnění těchto cílů je třeba, aby:

- byly do procesu zapojeny oběti a výsledek pro ně byl uspokojivý
- pachatelé porozuměli důsledkům svého jednání a jeho dopadu na okolí a za své chování přebírali odpovědnost
- výsledky jednání napomáhaly obnově narušených vztahů a reagovaly na přičiny daného jednání (plán nápravy reagoval na specifické potřeby oběti a pachatele a byl jim „ušit na míru“)
- oběť a pachatel nabýli pocitu, že je daná věc pro ně „uzavřená“²¹ a oba naši cestu, jak se vrátit zpět do komunity

Klíčové otázky restorativní justice

Zjednodušeně řečeno, pro restorativní justici jsou klíčové následující otázky, na které je v případě trestního konfliktu třeba hledat odpověď. Tyto otázky jsou v podstatě základem restorativní justice.

Klíčové otázky pro restorativní justici

1. Kdo byl poškozen/dotčen?
2. Jaké jsou jeho/její potřeby?

20 Susan Sharpe, *Restorative Justice: A Vision for Healing and Change*, vydalo Mediation and Restorative Justice Centre 430, 9810-111 St., Edmonton, AB, Canada, T5K 1K1, www.edmontonmediation.com

21 Slovo „uzavřít“ je oběťmi, především oběťmi závažných trestných činů, často vnímáno negativně. Bude-li totiž dojem, že danou záležitost lze jednoduše nechat za sebou a zavřít knihu, což není možné. Tento výraz má v této souvislosti význam uzavření ve smyslu být schopen jít dál, což je účelem restorativní justice.

3. Pro koho z dané události vyplývají povinnosti a závazky?
4. Koho se daná situace dotýká (kdo je do ni zapojen)?
5. Jakou formou je vhodné zapojit jednotlivé účastníky do procesu řešení a obnovy narušených stavů?

Pokud o restorativní justici uvažujeme jako o konkrétní formě programu nebo služeb, brzy narazíme na řadu těžkostí. Jednak je to omezená možnost využití těchto konkrétně definovaných programů v praxi. Příkladem jsou konference mezi poškozeným a pachatelem, které jsou využívány v případech „běžných“ trestných činů a mají omezené možnosti využití v případech masového společenského násilí. Dále se setkáváme s problémem, že pokud nemají jednotlivé programy restorativní justice pečlivě vypracovaná pravidla a směrnice, může být jejich využití v některých situacích, například u případů domácího násilí, přímo škodlivé.

Naopak, pokud konkrétní podobu programu restorativní justice odvíjíme od výše uvedených klíčových otázek, stává se restorativní justice přístupem využitelným v široké škále situací a případech. Klíčové otázky nám mohou pomoci celou situaci „přetvářet“ a uvažovat v jiném kontextu, než který pro společnost vytvořila trestní justice.

Tyto principy rovněž přivedly některé obhájece ke změně pohledu na jejich úlohu při zastupování v případech, kdy byl uložen trest smrti. V USA existuje iniciativa právních zástupců, kteří pracují s oběťmi. Toto hnutí usiluje o zapojení obětí do soudního procesu a zohlednění jejich potřeb při řešení těchto sporů, a to během obhajoby i během obžaloby. Tento přístup nabádá, aby na sebe obžalovaní vzali patřičnou odpovědnost. Výsledkem této iniciativy například bylo, že se podařilo uzavřít řadu tzv. dohod plea guilty²², které vyšly z potřeb poškozených a posílily odpovědnost pachatele.

Dalším příkladem jsou obavy zástanců práv obětí z využívání přímého kontaktu a jednání mezi poškozeným a pachatelem v případech domácího násilí. Pokud vzorec násilného chování pokračuje, nebo pokud dané případy nejsou vhodně vedeny odborníky vyskolenými právě pro oblast domácího násilí, jsou tyto obavy legitimní a nebezpečí skutečně hrozí. Někteří odpůrci mohou zastávat názor, že tato forma jednání není pro tyto případy zkrátka vhodná. Jiní, včetně některých samotných obětí domácího násilí, se domnívají, že společně setkání poškozeného a pachatele je za předpokladu vhodného vedení důležitým a mocným nástrojem řešení některých případů.

Ať už je, nebo není společně setkání pachatele a poškozeného vhodnou formou intervence pro případy domácího násilí, význam klíčových otázek tkví v tom, že umožňují nalézt skutečné potřeby, na které je třeba reagovat. Nevědou

nás do slepé uličky a neomezují naše uvažování na otázku „Co si za své jednání pachatel zaslouží?“.

Sám těchto otázek využívám jako pomůcky vždy, když se dostanu ve své praxi do nové situace. Klíčové otázky v kostce vyjadřují podstatu restorativní justice.

Vodítka pro restorativní justici

Další pomůckou pro restorativní praxi je následující deset vodítek neboli zásad. Tyto principy mohou být využity v procesu vytváření nebo vyhodnocování programů nebo mohou obdobně jako dříve zmíněné klíčové otázky posloužit v hledání odpovědi na specifické otázky a situace.

Vodítka restorativní justice

1. Zaměř se na způsobené škody spíše než na pravidla a normy, které byly porušeny.
2. Ukaž svůj rovný zájem o poškozeného i pachatele, do procesu řešení zapoj obě tyto strany.
3. Usiluj o satisfakci poškozených, zplnomocňuj je a reaguj na potřeby, které jsou pro ně důležité.
4. Podporuj pachatele, pomáhej jim porozumět a přijmout jejich závazky a pomáhej jim tyto závazky splnit.
5. Měj na paměti, že závazky mohou být pro pachatele nepřijemné, ale nikdy by pro něho neměly být zamyšlenou újmou. Vždy by měly být splnitelné a dosažitelné.
6. Vytvářej příležitosti pro dialog mezi poškozeným a obviněným, a to v přímé či nepřímé podobě.
7. Hledej smysluplné způsoby, jak do procesu řešení zapojit komunitu. Reaguj na přičiny a kořeny trestné činnosti.
8. Podporuj proces spolupráce a reintegrace poškozeného a pachatele a dávej těmto principům přednost před nátlakem a izolací.
9. Věnuj pozornost neúnynným důsledkům tvého počínání a neplánovaným dopadům programu.
10. Při své práci respektuj všechny zúčastněné strany – poškozené, pachatele a kolegy v justici.

Harry Mika a Howard Zehr²³

²² Jedná se o prohlášení obžalovaného, že se cítí vinen. Formální krok, který je v anglosaském trestním právu spojen s řadou procedur, možností postupu a rozhodnutí ze strany orgánů činných v trestním řízení. /poznámka překladatele/

²³ Tato vodítka byla původně v poznámkách formě publikována jako knižní záložka Mennonistickým středním výborem (*Mennonite Central Committee*) v Akronu, Pensylvánie, v roce 1997.

3. Restorativní praxe

Pojem restorativní justice se objevil v sedmdesátých a osmdesátých letech ve Spojených státech amerických a v Kanadě. Tento termín, stejně jako základní koncept restorativní justice, vznikl v souvislosti s postupy uplatňování spravedlnosti, které nesly název „Program usmíření mezi poškozeným a pachatelem“²⁴. Během uplynulých let tento program prošel řadou změn a zároveň vznikly nové formy uplatňování restorativní justice. Vývoj zaznamenaly také starší programy, které byly přetvořeny v souvislosti s restorativní filozofií, a termín „restorativní“ se stal součástí jejich názvu. Které hlavní restorativní přístupy nebo postupy dnes systém západní trestní justice tedy vlastně využívá? Odpověď na tuto otázku je velice složitá a rád bych Vás upozornil na to, že způsoby využití restorativních přístupů na poli trestní justice, uvedené v této kapitole, zdaleka nepředstavují ucelený obraz této problematiky.

Důležitým místem uplatňování restorativních přístupů se stala oblast školství. V restorativních programech ve školách najdeme prvky totožné s restorativními programy v trestní justici, i když postupy používané v oblasti vzdělávání a výchovy je třeba přizpůsobit danému kontextu.

Restorativní přístupy jsou též využívány na pracovištích a při řešení problémů větších komunit. I zde ve srovnání s popsávanými modely najdeme shodné prvky a také důležité rozdíly. Restorativní přístupy jsou brány v potaz při hledání řešení otázek na téma uplatnění spravedlnosti v případě následků rozsáhlých společenských konfliktů a bezpráví. Tyto úvahy však prozatím mají spíše podobu teoretických úvah než konkrétních praktických zkušeností.

Restorativní justice je často katalyzátorem původních zvyků a přístupů pro příslušníky komunit, které mají blízko k tradičním způsobům naplňování spravedlnosti, například obyvatelé Afriky nebo původní obyvatelé Severní Ameriky. Křísí se zde zvykové přístupy, kterým se dostává nového ocenění, získávají ztracenou legitimitu a jsou přizpůsobovány současným podmínkám. Tyto tradiční, mnohdy nedokonalé, ale pro dané komunity vysoce funkční přístupy byly v dobách kolonizace západním právním systémem poňaceny a zavrhnuty.

Restorativní justice umožňuje ověřit, co bylo na těchto tradicích dobré a vrátit jim jejich legitimitu. Některé tyto upravené modely rozvíjí k uplatnění v moderním právním systému. Příkladem využití tradičních postupů adaptovaných na současně podmínky (nejedná se tedy o pouhou replikaci těchto tradičních postupů) jsou rodinné skupinové konference a smírčí kruhy, které patří mezi nejvýznamnější formy uplatnění restorativní justice.

Restorativní justice nám umožňuje hledat odpovědi na otázky uplatnění spravedlnosti při transformaci konfliktů a vytváření smíru ve společnosti, a to na teoretické i praktické úrovni. Většina konfliktů zahrnuje nebo se stále vrací k

počtu křivdy a spáchané nespravedlnosti. Odborníci zabývající se řešením nebo transformací konfliktů si tuto skutečnost do jisté míry uvědomují, ovšem justiční koncepce i praxe jsou v této oblasti značně mlhavé. Restorativní justice a její principy nabízí konkrétní rámec jak naplnit spravedlnost při řešení konfliktu.

Příkladem je několik afrických odborníků věnujících se řešení konfliktů, kteří v rámci studijního programu „Transformace konfliktu“²⁵ na Východní Mennonitské Univerzitě (Eastern Mennonite University) v Harrisonburgu ve Virginii absolvovali kurz restorativní justice a poté se vrátili do Ghany, aby dále pracovali s tannými vlékyvními konfliktů. Tito odborníci po svém návratu využili rámec restorativní justice a poprvé tak byli schopni s pomocí tradičních postupů naplňování spravedlnosti tyto konfliktů efektivně řešit. Podarilo se tak mírová úsílí dostat ze slepé uličky a posunout se vpřed.

Oblast restorativní justice se stává příliš rozmanitou na to, aby ji bylo možné zachytit do jakékoli jednoduché klasifikace. Následující text je pokusem o stručný přehled některých praktik, které se zrodily na poli západního systému justice.

Hlavní restorativní přístupy často zahrnují zprostředkování kontaktu mezi poškozeným a pachatelem

Praxi restorativní justice dominují tři významné modely: konference mezi obětí a pachatelem²⁶, rodinné skupinové konference a přístup nazývaný „kruhy“ a za určitých okolností jsou vyvíjeny nové formy obsahující prvky všech přístupů. Někdy mohou být v jednom jediném případě nebo situaci využity různé modely. Zprostředkování kontaktu mezi obětí a pachatelem může proběhnout předem jako přípravná fáze dalšího restorativního postupu, například „trestajícího kruhu“.

Všechny uvedené modely však mají společné důležité prvky. Proto někdy tvoří jednu skupinu označovanou jako rozdílné formy restorativních konferencí:

- Každý z modelů zahrnuje kontakt mezi klíčovými účastníky konfliktu; přinejmenším mezi poškozeným a pachatelem, a někdy též s další částí komunity či se zástupci justičního systému. V případě, že příčný kontakt poškozeného s pachatelem není na místě nebo jej nelze uskutečnit, lze danou osobu zastoupit nebo nahradit. Někdy se během přípravy místo přímého kontaktu využívá forma dopisů nebo videonahrávek. Některá z forem kontaktu je však součástí všech uvedených modelů, přičemž se upřednostňuje setkání tváří v tvář.

- Setkání vede facilitátor, který jej vede, dohlíží na celý proces a vyvažuje zájmy všech zúčastněných stran. Facilitátoři konferencí, na rozdíl od arbitrá, nerozhodují o obsahu dohody mezi přítomnými stranami. Účastníci každého z modelů mají příležitost prozkoumat a probát fakta, uvědomit si pocity a hledat

24 Victim Offender Reconciliation Program

25 Conflict Transformation Program

26 Autor tímto termínem naznačuje pojem mediace. /pozn. překladatelů/

možná řešení. Jsou pro ně vytvořeny podmínky, aby mohli vyprávět své příběhy, přát se, vyjádřit své pocity a pracovat na vzájemně přijatelných výsledcích setkání. Ron Claasen, který dlouhodobě praktikuje restorativní justici, v této souvislosti uvádí následující tři předpoklady efektivního řešení jakýchkoliv typů konfliktů:

1. musí být uznána křivda nebo bezprávi,
2. musí být nastolena spravedlnost,
3. je třeba vzít na vědomí existující záruky, budoucí rizika a plán jejich řešení⁽²⁷⁾

Poškození mají během setkání příležitost hovořit o zlu, které se jim přihodilo, a pachatelé mají možnost si tuto skutečnost uvědomit. Náhrada škody nebo omluva, ke kterým by během kontaktu mělo dojít, přispívají k „vyrovnaní úcty“, to znamená k obnovení spravedlnosti.

Je třeba jednat o otázkách týkajících se budoucnosti: Zopakuje pachatel znovu svůj čin? Jak spolu můžeme žít v rámci jedné komunity? Jak můžeme dále žít svůj život? Ve všech modelech restorativních konferencí lze na takové otázky reagovat prostřednictvím facilitovaného setkání.

V každém z těchto modelů je účast poškozeného naprosto dobrovolná. Nezbytnou podmínkou uskutečnění každého z nich je, že si pachatel alespoň do jisté míry uvědomí svoji zodpovědnost. Ke konferencím většinou nedojde, pokud pachatel svou vinu nebo zodpovědnost odmítá uznat. Účast pachatele by měla být dobrovolná. Konference by jistě neměly být uspořádány proti jeho vůli. V praxi je na pachatele často vyvíjen tlak, aby si vybral mezi větším a menším zlem. Během pohovorů pachatelé často naznačují, že setkat se tváří v tvář s těmi, které poškodili, je pro ně těžké a děsivé. Většina z nás by se takové povinnosti jistě pokusila vyhnout, pokud by to bylo možné.

Kromě novozélandských rodinných konferencí se níže uvedených modelů využívá většinou na základě postoupení případu, které není obligatorní. V případě méně závažné trestné činnosti může podnět k postoupení případu vyjít ze strany komunity, možná školy nebo náboženské organizace. Někdy podnět k postoupení vzejde od samotných účastníků konfliktu.

Většina podnětů k postoupení případu však vychází ze strany orgánů činných v trestním řízení. Je přesně určen cíl postoupení případu, jehož povaha závisí na daném případě a komunitě, které se případ týká. Případy může postoupit policie, státní zástupce, probační služba, soud, dokonce i věznice. Postupuje-li případ soud, je to možné učinit před pravomocným rozhodnutím ve věci. V takových situacích soudce vezme výsledek konference v potaz při stanovování rozsudku. V některých jurisdikcích nebo případech soudce nařídí náhradu škody a požádá, aby částka byla stanovena prostřednictvím restorativní konference. Dohoda se pak stane součástí rozsudku, anebo probačního příkazu.

Jedná-li se o závažné násilné trestné činy, programy zprostředkování kontaktu

mezi obětí a pachatelem se většinou odehrávají mimo formální systém justice a jsou koncipovány tak, aby byly iniciovány účastníky, nejčastěji poškozenými.

Rozdíly mezi modely: „kdo“ a „jak“

Ačkoli jsou modely restorativní justice shodné v základních rysech, jejich aplikace se liší v závislosti na kategorii účastníků a v některých případech také ve stylu facilitace.

Konference mezi poškozeným a pachatelem²⁸

kehl'ace

Konference mezi poškozeným a pachatelem se na prvním místě týkají poškozeného a pachatele. Individuální práce s poškozeným a pachatelem je zahájena na základě postoupení případu. Pokud s tím strany sporu souhlasí, je jim umožněn kontakt prostřednictvím setkání nebo konference. Setkání připravuje vyškolený facilitátor, který vede celý proces tak, aby byl pro obě strany vyvážený.

Výsledkem bývá podepsaná dohoda o náhradě škody, což ale nebývá obvyklé v případech závažných násilných trestných činů. Rodinní příslušníci poškozeného nebo pachatele se setkání mohou zúčastnit, ale obvykle zde plní druhotnou podpůrnou roli. Osoby reprezentující komunitu se mohou zúčastnit v roli facilitátorů, anebo jako ti, jež na program dohlížejí, ale většinou se jej neúčastní aktivním způsobem.

Rodinné skupinové konference²⁹

Rodinné skupinové konference rozšiřují okruh primárních účastníků o rodinné příslušníky nebo další jednotlivce významné pro přímé účastníky konfliktu. Tento model vytváří podmínky, aby na sebe pachatelé vzali odpovědnost a změnili své chování, a proto je zvláště důležité, aby byla na konferenci přizvána pachatelova rodina nebo jiné relevantní osoby. Za jistých okolností může být přitomem představitel justičního systému, například policejní úředník, zejména může-li ovlivnit právní výsledek případu.

V praxi zaujímají významné postavení dvě formy rodinných skupinových konferencí. Jeden z modelů, kterému je věnována značná pozornost v Severní Americe, částečně vychází z novozélandských myšlenek a původně byl vyvinut australskou policií. Často využívá standardizovaný model facilitace. Facilitátory mohou být představitelé úřadů, například speciálně vyškolení policejní úředníci. Tato forma konference se zaměřuje zvláště na dynamiku hanby a využívá její pozitivní aspekty.

Druhý starší model rodinných skupinových konferencí, s kterým jsem lépe obeznámen, pochází z Nového Zélandu a dnes zde funguje jako norma v systému

27 <http://www.fresno.edu/pacs/docs/model.shtml>

28 Victim Offender Conferences
29 Family Group Conferences

spravedlnosti pro mladistvé. Tento model není ve Spojených Státech tak známý jako konference mezi poškozeným a pachatelem nebo kruhy (viz strana 34), a proto se mu budu věnovat podrobněji.

V roce 1989 došlo na Novém Zélandu k převratné změně justičního systému, kterou vyvolala kritika systému sociální péče a justice pro mladistvé ze strany tamního původního maorského obyvatelstva. To kritizovalo stát, že využívá násilím zavedený nepřátelský koloniální systém. Standardní reakcí i na nejzávažnější trestné činy se na Novém Zélandu staly rodinné skupinové konference.³⁰ Soudní systém zde byl zachován, aby plnil podpůrnou a rezervní funkci. V tomto kontextu lze rodinné skupinové konference považovat za součást justičního systému a zároveň za metodu zprostředkování kontaktu.

Přípravu a facilitaci konferencí mají na starosti tzv. koordinátoři justice pro mladistvé, kteří jsou pracovníky sociálních služeb. Pomáhají rodinám určit osoby, které by měly být přítomny, plánují a navrhují průběh setkání tak, aby bylo přijatelné pro všechny zúčastněné. Jedním z cílů je přiměřenost procesu z hlediska kulturní příslušnosti jednotlivých aktérů, forma konference by měla být přizpůsobena potřebám a kulturním zvyklostem obětí a zúčastněných rodin.

Facilitace nemá předem daný scénář. Konference se často vyvíjejí podobně, každá z nich je však přizpůsobena potřebám jednotlivých stran. Častým společným rysem je „rodinná schůze“, ke které dochází v různých okamžicích konference. Tehdy se pachatel a rodina odebere do jiné místnosti, aby projednali, co se stalo, a připravili návrh, který předloží poškozenému a ostatním účastníkům konference.

Podobně jako mediátor, který řídí konference mezi poškozeným a pachatelem, i koordinátor rodinné skupinové konference musí usilovat o nestrannost, vyvažovat zájmy a potřeby obou stran. Koordinátor je pověřen dohledem nad přípravou plánu. Stará se o to, aby plán reagoval na přičiny daného sporu a zahrnoval odkodnění, aby byl pachatel veden k přiměřené odpovědnosti a napomáhá tomu, aby byl navržený plán realistický.

Ve srovnání s konferencemi mezi poškozeným a pachatelem mají tyto konference více inkluzivní povahu, přestože se jich komunita výslovně neúčastní. Významnou úlohu zde hrají rodinní příslušníci ze strany pachatele. Rodinné skupinové konference jsou považovány za intervenci, která má posilující a zplnomocňující vliv vzhledem k rodině. Poškození mohou na konferenci přivést rodinné příslušníky nebo své zástupce. Setkání se může účastnit zvláštní advokát nebo advokát pro mladistvé a též zástupci poskytovatelů péče. Navíc musí být přítomna policie, která na Novém Zélandu plní úlohu státního zástupce.

Rodinné skupinové konference novozélandského typu nejsou pouze prostředkem k vyjádření faktů a pocitů a sjednání dohody o náhradě škody.

30 Justiční systém pro mladistvé je na Novém Zélandu uzpůsoben tak, aby pachatelé méně závažných trestných činů byly odkloněni mimo systém trestní justice. K tomu někdy dojde ve spojitosti s neformálními konferencemi mezi obětí a pachatelem.

Jsou navrženy tak, aby mohly ve většině případů nahradit soudní jednání. Jejich cílem je vyvinout celkový plán pro pachatele, který navíc k odkodnění zahrnuje preventivní prvky a někdy trest. Během setkání lze dokonce vyjednávat ohledně daného obvinění. Zajímavé je, že s plánem musí souhlasit všichni účastníci konference. Poškozený, pachatel nebo policie mohou pozastavit platnost výsledek konference, pokud s ním nejsou spokojeni.

Rodinné skupinové konference tedy rozšiřují okruh účastníků na rodinné příslušníky a jiné významné osoby a někdy také na zástupce justice. Na Novém Zélandu jsou součástí konference „rodinné schůze“, facilitátor může zastávat méně neutrální roli a mít širší záber ve srovnání s facilitátorem konferencí mezi poškozeným a pachatelem. Skupinové rodinné konference, někdy nazývané „komunitními“ nebo „účtovacími“ konferencemi, se využívají experimentálně a řada zemí je přizpůsobila svým podmínkám.

Kruhy

Kruhy se původně objevily v komunitách prvotních obyvatel Kanady. Soudce Barry Sturt, který tuto formu ve své soudcovské praxi poprvé oficiálně použil, ji pojmenoval termínem „smilec kruhy“.³¹ Dnes se kruhy využívají pro řadu účelů. Vedle trestajících kruhů, se zaměřením stanovit trest v trestních případech, existují „ozdravné“ kruhy³² (někdy využívané jako příprava na trestající kruh). Forma řešení konfliktů v kruhu našla uplatnění také v oblasti pracovních sporů, dokonce je zamýšlená jako forma společenského dialogu.

Během realizace programu se účastníci posadí do kruhu, kde jeden druhému předává „kus řeči“³³. Každá osoba, jedna po druhé v pořadí, ve kterém sedí v kruhu, dostane možnost promluvit.

V procesu jsou artikulovány hodnoty, nebo dokonce životní filozofie, týkající se respektu, hodnoby každého z účastníků, integrity, důležitosti mluvit od srdce...

Proces vede jeden nebo dva facilitátoři, takzvaní „opatrovníci kruhu“³⁴. V komunitách původního obyvatelstva hrají důležitou roli starší lidé, kteří mohou kruh vést a nabídnout radu a přispět svou životní zkušeností.

Kruhy rozšiřují počet účastníků. Hlavními aktéry jsou poškození, pachatelé, rodinní příslušníci, někdy justiční úředníci a též zástupci komunity. Tito zástupci komunity jsou v některých případech pozváni, protože jsou nějakým způsobem svázáni s určitým trestným činem, s poškozeným či pachatelem, nebo mají v dané věci svůj zájem. Někdy se jedná o účastníky jiného státního kruhu dobrovolníků probíhajícího v dané komunitě.

Diskuze v kruhu má ve srovnání s ostatními modely restorativní justice díky účasti komunity často širší rozsah. Účastníci mají příležitost reagovat na

31 peacemaking circles

32 healing circles

33 talking piece

34 circle keepers

společenské příčiny trestného činu, mohou se věnovat potřebám obětí a pachatelů, předmetem jejich jednání může být odpovědnost dané komunity a její případné povinnosti, diskutovány mohou být společenské normy nebo další pro danou komunitu významná témata.

Kruhy sice původně vznikly v malých, homogenních komunitách, dnes jsou však využívány v rozmanitých společenských včetně velkých městských oblastí, své uplatnění našly také v řadě případů mimo trestní justici.

Neloudí se zde předkládat všechny formy restorativní justice nebo jejich výhody a zásady. Za zmínku stojí, že všechny zmíněné modely jsou formami zprostředkování kontaktu. Liší se mohou co do počtu a kategorií účastníků i stylům facilitace – jak jsem se již zmínil, tyto formy se mezi sebou stále více mísí, takže jejich vzájemné rozdíly se zdají být méně důležité, než tomu bylo předtím.

Rád bych upozornil na skutečnost, že všechny restorativní přístupy zahrnují přímý kontakt poškozeného a obviněného, ale ne všechny potřeby poškozeného mohou být jejich prostřednictvím naplněny. Některé potřeby poškozeného se vztahují k pachateli, jiné nikoliv. Tež pachatelé mají povinnosti a potřeby, které nemusejí mít nic společného s obětí. Níže uvedena typologie proto zahrnuje jak programy založené na kontaktu, tak i jiné formy programů.

Rozdíly mezi modely dle cílů

Dalším způsobem, jak porozumět rozdílům mezi rozmanitými přístupy, je zkoumat jejich cíle. Programy pak můžeme rozdělit do tří kategorií:

Alternativní nebo odklonné programy

Cílem těchto programů většinou je poskytnout alternativu k uložení trestu, anebo případ v některé fázi trestního stíhání nebo trestního soudního řízení, která následuje po odsouzení, odklonit. Státní zástupci mohou případ postoupit jinam, odložit výkon trestu a s konečnou platností jej, pokud byl uspokojivě vyřešen, zastavit. Soudeci má možnost případ postoupit restorativní konferenci, aby reagovala na některou část rozsudku, například na požadavek odškodnění. V některých případech se soudce a státní zástupce mohou zúčastnit krhu, jehož cílem je dosáhnout rozsudku "stíhání na míru" potřebám obětí, pachatele a komunity.

V Bahávii ve státě New York existuje restorativní program s dlouhou tradicí, zaměřený na závažné trestné činy. V rámci tohoto programu je nejdříve oslovena oběť závažné trestné činnosti, poté pachatel. V případě doznání pachatele je možné využít tzv. „alternativní plea“, některý z alternativních trestů, a dokonce stanovit podmínky a povinnosti pro pobyt na svobodě. Na Novém Zélandu jsou konference běžnou normou a soudní procesy alternativou k nim.

Léčebné nebo terapeutické programy

Stále více restorativních programů, například konferencí, bývá rozvíjeno v případech té nejzávažnější trestné činnosti – násilných přepadení, dokonce znásilnění a vražd. V těchto případech je pachatel většinou ve vězení.

Tyto programy zprostředkování kontaktu zpravidla neusilují o ovlivnění konečného rozhodnutí ve věci.

Takové kontaktní programy jsou koncipovány tak, aby účast či neúčast neovlivnila výsledek případu. Pachatelé často výslovně souhlasí s tím, aby jejich participace v procesu nebyla zahrnuta do žádosti o propuštění na paroli nebo žádosti o milost. Jsou-li takové programy vhodné připraveny a mají-li odpovídající strukturu, jsou velmi účinné. Představují pozitivní zkušenost pro oběť i pachatele, přičemž nezáleží na tom, kdo je inicioval.

Ne všechny programy v této kategorii zahrnují přímý kontakt mezi poškozeným a pachatelem daného trestného činu. Některé programy fungují spíše jako forma rehabilitace pachatele se zaměřením na poškozeného. Během programu jsou pro pachatele vytvořeny takové podmínky, aby porozuměli tomu, co spáchali, a vzali za to na sebe zodpovědnost. Součástí procesu mohou být tzv. panely pro poškozené, kde poškození dostanou příležitost vyprávět pachatelům svůj příběh. Další programy nabízejí smíšená setkání, semináře ve věznicích určené obětem, pachatelům a někdy též členům komunity, kde společně přemítají o různých tématech a otázkách, s cílem užítku pro všechny zúčastněné.

Programy po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Tato relativně nová oblast restorativních programů souvisí s přechodnou fází po propuštění pachatele z výkonu trestu. V „domích na pól cesty“ i ve věznicích jsou rozvíjeny programy, které reagují na újmu způsobenou poškozenému, usilují o posílení odpovědnosti pachatele s cílem pomoci oběma stranám při návratu pachatele zpět do společnosti.

K nejzajímavějším modelům patří kanadské „Kruhy podpory a odpovědnosti“³⁵ určené pachatelům sexuálně motivovaných trestných činů, kteří jsou propuštěni z vězení. Ve Spojených státech amerických a v Kanadě jsou tyto pachatelé po skončení výkonu trestu odnětí svobody většinou propuštěni a vracejí se zpět do společnosti, a to bez dostatečné podpory a zároven za velkých obav komunity a poškozeného. Tito pachatelé (v tomto případě doufáme, že bývali) jsou často svými blízkými komunitami vyobcováni, takže se odsťhují jinam. V těchto případech může dojít ke zvýšení rizika recidivy.

Kruhy podpory a odpovědnosti sdružují okruh osob – bývalých pachatelů, členů komunity i obětí podobných trestných činů – nejen za účelem tyto pachatele podpořit, ale také je učinit zodpovědnými. Nejdříve probíhá intenzivní kontakt s pachatelem, který zahrnuje také denní kontrolu a stanovení přísných pravidel toho, co daná osoba může dělat a kam může jít. Tyto kruhy vedou pachatele k

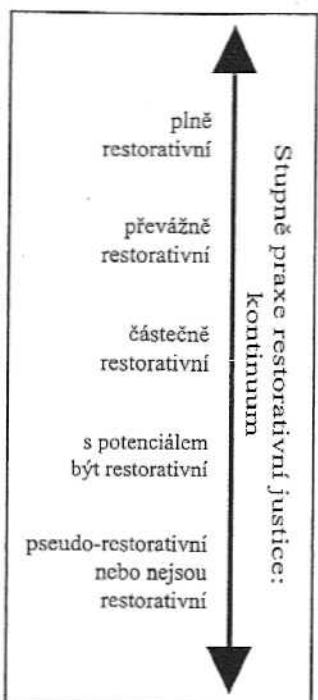
³⁵ Circles of Support and Accountability

zodpovědnosti za jejich chování a zároveň jim poskytují nezbytnou podporu v daném místě. Mají úspěch při reintegraci bývalých pachatelů a zároveň tlumí a tiší obavy komunity.

Restorativní kontinuum

Věššímu výše popsaných modelů kontaktu lze považovat za plně restorativní. Splňují všechna kritéria vytyčená v klíčových otázkách a principech restorativní justice, která jsem vysvětlil dříve. A co jiné přístupy činitel si právo a nárok na to být restorativní? Jaké další možnosti existují v rámci restorativní justice?

Důležité je si modely restorativní justice představit jako kontinuum – od plně restorativních k těm, jež nejsou restorativní, a celé řadě dílčích subkategorií³⁶.

K provedení analýzy efektivity a hranic modelů restorativní justice lze pro danou situaci použít šest klíčových otázek:

1. Reaguje model na újmu, počiněly a příčiny?
2. Zanětuje se patřičně na poškozeného?
3. Jsou pachatelé vedeni k zodpovědnosti?
4. Jsou do procesu zahrnuti relevantní účastníci?
5. Jsou vytvořeny podmínky pro skutečnou dialogu a participativního rozhodnutí?
6. Jedná se o model respektující všechny účastníky a strany?

Zatímco konference a další programy pracující s kontaktem mohou být plně restorativní, existují situace, v kterých tyto programy nelze zčásti, nebo zcela

³⁶ Viz publikace Paula McCoida *Toward a Holistic Vision of Restorative Justice: A Reply to the Maximalist Model*, publikovaná v *Contemporary Justice Review*, 2000, Vol. 3 (4), 357-414. Autor se zabývá otázkou definice a kritérií restorativní justice. McCoidův pohled přitom vychází z Marshallovy definice, kterou jsem již uvedl.

do této kategorie zařadit. Kam zařadit případy, kdy pachatel nebyl dopaden nebo případy, kdy pachatel na sebe nechce vzít zodpovědnost? V restorativním systému by program měl být zahájen neprodleně po spáchání trestného činu, aby bylo možné reagovat na potřebu poškozeného, zapojit jej, nahlédnout na to, zda byl pachatel dopaden. Asistence poskytovaná obětem, i když na ní nelze pohlízet jako na plně restorativní, je důležitým komponentem tohoto systému a měla by být považována alespoň za „částečně restorativní“.

Diskuzní panely určené obětem v případech, kdy se nejedná o „pár“ poškozených/pachatel daného případu, umožňují obětem vyprávět svůj příběh a pachatelům nabízí možnost porozumět tomu, co udělali. Jsou důležitou částí restorativního přístupu a lze je považovat za „převážně restorativní“.

Stejně se tak se můžeme ptát: „Co se stane, má-li pachatel zájem podstoupit kroky za účelem porozumět, co způsobí svým trestným činem a vzít na sebe za něj zodpovědnost, ale poškozený není dostupný nebo nemá zájem?“. Existuje několik málo programů využitelných za těchto okolností (například umožnění učít se od obětí a učinit symbolické skutky odškodnění). Jejich nabídku je však zapotřebí rozšířit. I když se pravděpodobně nejedná o „plně restorativní“ programy, přesto v celkovém systému uplatňování spravedlnosti hrají podstatnou roli.

Lze do kategorie praxe restorativní justice zařadit rehabilitační programy a léčbu pachatelů? Tu lze považovat za „částečně preventivní“ a spolu s pachatelovou reintegrací za spřízněnou s restorativní justicí. V běžné praxi nabízí léčebné a rehabilitační programy jen málo toho, co by bylo výslovně restorativního. Mohly by fungovat restorativně a některé to i dělají, pokud by léčebný proces byl zaměřen na to, aby pachatel porozuměl a vzal na sebe zodpovědnost za újmu, a navíc by se ve stejné míře věnovaly eventuálním potřebám poškozeného. Léčba pachatele může na základě dané praxe patřit mezi „potenciálně restorativní“ nebo „převážně restorativní“.

Ohajoba pachatelů, programy návratu vězňů do společnosti nebo nábožensky zaměřené programy ve věznicích také nejsou samy o sobě restorativní, nicméně v systému restorace mohou hrát důležitou úlohu, zvláště mají-li restorativní rámec.

Trest obecně prospěšných prací z něho pohledu spadá do kategorie „potenciálně restorativních“. Tak jak je v současnosti praktikován, je přinejlepším alternativní formou trestu, ale ne restorativní justicí. Na Novém Zélandu je však často výsledkem skupinové rodinné konference. Všichni účastníci skupiny se podíleli na vytvoření plánu, vykonávaná práce je velmi úzce spojená se spácháním trestným činem, plán zahrnuje konkrétní úkoly o tom, jak komunita a rodina bude podporovat a monitorovat plnění dohody. Tedy má tento trest potenciál být považován za splátku dluhu nebo příspěvek komunitě, na kterém se shodli všichni zúčastnění. Pokud trest obecně prospěšných prací dostane takovýto nový rámec, může v oblasti restorativní justice plnit důležitou úlohu.

A pak zde existuje pseudo-restorativní nebo ne-restorativní kategorie. Pojem „restorativní“ se stal tak populárním, že tuto nálepku dostává mnoho úsilí a počínů, i když takové ve skutečnosti nejsou. Některé z nich lze zachránit, jiné ne. Mezi takové patří trest smrti, který páchá další a nenapravitelnou újmu.

4. Zní otázka bud', anebo?

Ve svých předchozích pracích jsem mnohdy retributivní systém trestní justice stavěl do vzájemného ostrého kontrastu s restorativním přístupem ke spravedlnosti. Postupem času jsem však dopěl k přesvědčení, že tato polarizace může být v jistém smyslu zavádějící. Přehledy, které zdůrazňují charakteristické znaky týkající se odlišnosti těchto dvou přístupů, sice osvětlují jejich významné prvky, ale zároveň jsou zavádějící, zakrývají oblasti, v kterých jsou si jsou tyto koncepce podobné, a staví do pozadí možnosti vzájemného doplňování těchto dvou přístupů.

Odpaltná justice verzus restorativní justice?

*nemusi namat
vzhled opal*

Filozof Conrad Brunk, který se zabývá práven, zastává názor, že retribuční a obnova (restorace) nejsou na teoretické či filozofické úrovni antonyma, která je často považujeme³⁷. Ve skutečnosti mají tyto dva přístupy mnoho společného. Retributivní i restorativní teorie v obecném slova smyslu usilují o ochranu prostřednictvím reciprocity a urovnání stavu. Každý z těchto přístupů však navrhuje jiné postupy, jak toho dosáhnout.

Retributivní i restorativní teorie pracují se základní koncepcí, že spáchání trestného činu narušuje stav rovnováhy. Z tohoto předpokladu pro oba přístupy vyplývá, že poškozenému se má něčeho dostat a pachatel má něco dát, resp. je něco dlužen. Oba přístupy se rovněž shodují v tom, že je zapotřebí zachovat úměrný vztah mezi spáchaným jednáním a odpovědí na něj. Liší se však ve způsobu, jak k tomu dospět.

Retributivní teorie je založena na víře, že k nápravě vzniklé situace je možné dospět prostřednictvím újmy a omezení pachatele. Praxe však ukazuje, že toto mnohdy funguje kontraproduktivně jak v případě pachatele, tak i poškozeného.

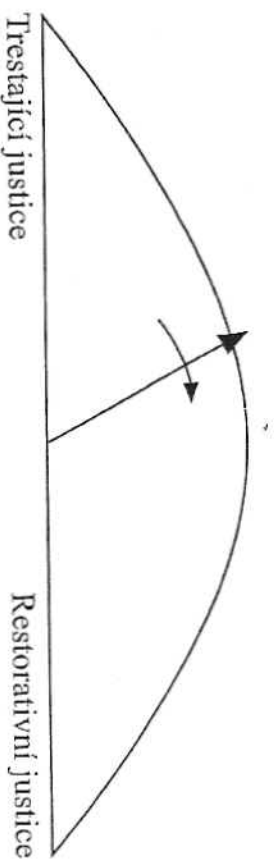
Oproti tomu restorativní justice věří v to, že k nápravě lze dospět prostřednictvím uznání újmy a potřeb poškozeného a aktivní podpory pachatele k tomu, aby převzal za své jednání odpovědnost, nahradil způsobeně škody a řešil přičiny stojící za jeho chováním. Restorativní justice usiluje o nápravu prostřednictvím pozitivně definovaných kroků, a tak disponuje potenciálem zohlednit poškozeného i pachatele a pomoci oběma stranám dospět k žádoucím změnám v jejich životě.

Trestní justice verzus restorativní justice?

Zastánci restorativní justice sní o tom, že jednoho dne bude systém justice plně fungovat podle restorativních principů. Je diskutabilní, uvažujeme-li v horizontu blízké budoucnosti, zda je tento cíl realistický. Pravděpodobnější je situace, kdy se restorativní justice stane běžnou normou a některé formy systému trestní justice budou vnímány jako alternativní k restorativním postupům. Možná nás čeká situace, kdy všechny postupy naphovávání spravedlnosti budou orientovány restorativně.

Společnost potřebuje systém, prostřednictvím kterého dosáhne co nejspravedlivějšího řešení i v případech, kdy účastníci sporu nechtějí za řešení převzít odpovědnost. Některé případy jsou zkrátka příliš složité nebo závazné, než aby mohly být vyřešeny přímými účastníky daného sporu. Je proto nutné mít k dispozici systém, který bere v potaz zájmy a závazky společnosti přesahující kompetence bezprostředních aktérů daného sporu. Zároveň nesmíme dopustit, abychom s rozšiřující se restorativní praxí ztratili hodnoty, které reprezentuje stávající tradiční právní systém: například zákonnost procesu, právo na řádný proces a ochrana lidských práv.

Na světě justice můžeme nahlízet jako na kontinuum. Na jeho jednom konci je západní model právního, resp. trestního systému. Jeho významnou předností je například ochrana lidských práv. Tato koncepce má však i své značné slabiny. Na druhém konci kontinua vidíme restorativní přístup. Také ten má důležité přednosti, ale také limity, alespoň co se týká jeho současné koncepce a praxe.

³⁷ Restorativní justice a filozofické teorie trestu (Restorative Justice and the Philosophical Theories of Criminal Punishment), autor: Conrad Brunk, publikovaná v Duchovních kořenech restorativní justice (Spiritual Roots of Restorative Justice), editor Michael L. Hadley, Albany, New York, State University of New York Press, 2001), str. 31–56

Reálným cílem může být to, že v maximální možné míře budeme směřovat k procesu, který je restorativní. V některých případech nebo situacích se nemusíme dostat daleko. Jindy se nám může podařit dosáhnout plně restorativního procesu a výstupů. Většinou se však budeme pohybovat mezi oběma póly, kde budou využívány nástroje obou systémů a proces naplňování spravedlnosti bude pouze částečně restorativní. Zatím si můžeme jen přát, aby nastal den, kdy oba póly budou spočívat na restorativních principech.

Restorativní justice je řečka

Před několika lety, když jsem žil v Pensylvánii, jsme se s manželkou vydali hledat pramen řeky Susquehanny, která tudy protéká. Nechali jsme se vést jedním z ramen řeky, až jsme došli ke staré farmě, kde jsme pod kopcem našli rezavou trubku vyčnívající ze země. Trubka byla svedena do vany, z které pil dobytek. Voda z vany přetékala na zem, vytvářela malý potůček, ze kterého někde mnohem dál vznikla mohutná řeka.

Zdaleka není jisté, zda se skutečně jednalo o pramen řeky. V blízkém okolí se nacházejí další prameny, které by se o tuto čest mohly ucházet. Zároveň je zřejmé, že by se tento potůček nemohl stát řekou, pokud by se nespojil se stovkou dalších. Tento příběh o řece a prameni používám jako metaforu pro rozvoj restorativní justice.

Hnutí restorativní justice, jak jej známe dnes, začalo nenápadným potůčkem v 80. letech. V čele stála hsrka lidí, kteří si přáli změnit pohled na spravedlnost. Počátky tohoto hnutí se zprvu objevují v samotné praxi, v podobě nových metod práce a experimentů. Teoreticky koncept restorativní justice se začal vyvíjet teprve později. I když počátky současné restorativní justice nesahají daleko do minulosti, tento proud čerpá z tradic, starých, jako je celá dlouhá historie lidstva.

Restorativní justice ve svých počátcích byla stávajícím moderním právním systémem vedena „podzemně“. V průběhu posledních pětadvaceti let hnutí restorativní justice nabýlo nové podoby a vyrostlo v řeku, která se dále rozšiřuje. V současné době restorativní justice na celém světě uznávají vládní subjekty i občanské iniciativy působící v oblasti prevence a řešení trestné činnosti. Do „řeky“ restorativní justice přispívají svou zkušeností a odborností tisíce lidí po celém světě. Obdobně jako ostatní řeky je také „řeka restorativní justice“ živena bezpočtem přítoků z celého světa.

Významnými „přítoky“ jsou jednotlivé programy uplatňující restorativní principy v praxi, realizované v řadě zemí světa. Patří sem také celá řada tradic původních obyvatel a současných postupů, které z těchto tradic vycházejí. Například se jedná o rodinné skupinové konference převzaté od maorského obyvatele severní Nového Zélandu, „trestání v kruhu“³⁸ převzaté od původních obyvatel severní Kanady, tzv. smírčí soudy³⁹ obyvatel Navaho, africké zvykové právo, jirga⁴⁰, praktikované v Afghánistánu. Dalším významným proudem je oblast mediací a řešení konfliktů, hnutí za práva obětí, a konečně také vývoj v oblasti alternativ k trestu odnětí svobody, který zaznamenáváme v posledních desetiletích. V této souvislosti je třeba také vzpomenout řadu náboženských zvyklostí a tradic.

38 sentencing circles

39 peacemaking courts

40 Jedná se o fórum, na kterém se setkávají zastupci starších z kmenů žijících na území Afghánistánu za účelem řešení národních a jiných důležitých otázek. /poznámka překladatelů/

Experimenty, praktické postupy a zvyky pocházející z rozličných komunit a kultur nám nabízejí cenné poučení. Žádný z těchto postupů však není možné jednoduše přenést do jiného prostředí. Měli bychom na ně spíše pohlížet jako na příklady toho, jak si jednotlivé komunity a společnosti našly vlastní způsob naplňování spravedlnosti a jak reagují na spáchaný trestný čin. Tyto zkušenosti nám mohou poskytnout inspiraci. Nenabídnou nám však hotové šablony, mohou pouze posloužit jako katalyzátor pro formování našich vlastních myšlenek a směr vývoje.

Tento na kontext dané situace zaměřený přístup ukazuje, že skutečná spravedlnost vzniká v rozhovoru angažovaných stran, reaguje na konkrétní potřeby účastníků a bere v potaz místní tradice. Z tohoto důvodu musíme být velice obezřetní k „top-down“ (shora dolů) strategiím uplatňování restorativních přístupů.

Snažím se zde zdůraznit, že ke spravedlnosti nemůžeme dospět, pokud se budeme nadále zaměřovat na hledání odpovědí na otázky, které si klade stávající trestní systém: Jak byl porušen zákon? Kdo to spáchal? Co si za své jednání zaslouží/jak má být potrestán? Naplnění opravdové spravedlnosti vyžaduje, abychom si kladli otázky, jako například: Komu byla způsobena škoda? Co tato osoba potřebuje? Pro koho z toho plynou povinnosti a závazky? Koho se daná událost dotýká? Jakým způsobem lze tyto účastníky zapojit do procesu řešení?

Restorativní justice od nás požaduje, abychom změnilí svůj úhel pohledu na trestný čin a jeho řešení a naučili se kladt jiné otázky. Restorativní justice je především pozváním ke společnému jednání, ve kterém se můžeme vzájemně podporovat, obohacovat se a učit se od sebe navzájem. Poukazuje na skutečnost, že jsme všichni vzájemně propojeni.

APPENDIX 1

Základní principy restaurativní justice

1.0 Trestný čin je především lidskou újmu a narušením mezilidských vztahů.

1.1 Trestný čin způsobuje újmu obětem a komunitě. Oběti a komunita potřebují dostát satisfakce a nápravy škod.

- Primární poškozenými jsou ti, kterým byla trestným činem bezprostředně způsobena škoda. Za poškozené je však třeba považovat také další osoby, například rodinné příslušníky obětí a pachatelů, svědky a členy trestným činem dotčené komunity.
- Je třeba reagovat na vztahy narušené trestným činem (a reagovat na vztahy, které trestným činem vznikly).
- Obnova je kontinuem odpovědi a reakci na škálu potřeb a škod, které zakoušejí poškození, pachatelé a komunita.

1.2 Poškození, pachatelé a komunita dotčené trestným činem jsou klíčovými účastníky procesu naplňování spravedlnosti.

- Proces restaurativní justice maximalizuje možnosti zapojení a účasti těchto stran (především poškozených a pachatelů) do procesu řešení. Hledáme způsob, jak obnovit narušené vztahy a stavby, napravit způsobené škody, posílit odpovědný přístup a snížit riziko opakování trestného činu.
- Úloha jednotlivých stran v procesu řešení je dána povahou trestného činu a možnostmi a preferencemi samotných stran.
- Úloha státu, jež není primárním poškozeným, je v procesu řešení omezená. Jeho úloha spočívá například v zjišťování informací, facilitaci procesu nebo zajištění bezpečnosti.

2.0 Trestný čin vytváří závazky a povinnosti

2.1 Povinnosti pachatele je udělat maximum proto, aby dal věci do pořádku a napravit své jednání.

- Protože zde existuje primární závazek vůči poškozeným, restaurativní justice je zplnomocňuje, aby se efektivně účastnila procesu definování těchto závazků a povinností.
- Pachatelé jsou podporováni v tom, aby porozuměli negativnímu dopadu svého chování na poškozené a komunitu a navrhli způsob, jak za své jednání převzít odpovědnost.
- Proces restaurativní justice v maximální možné míře podporuje účast a dobrovolnou volbu pachatele, minimalizuje prvky nátlaku a izolace. Pokud se však pachatel nerozhodne dobrovolně, může být po něm požadováno, aby své povinnosti přijal.
- Přijaté závazky by se měly vztahovat k nápravě škod a újmy způsobených

trestným činem.

- Ačkoliv mohou být přijaté závazky vnímány jako obtížné, nebo dokonce bolestivé, nikdy by neměly být projevem záměrné působené bolesti, msty nebo odplaty.
- Povinnosti směřující k satisfakci obětí, např. náhrada škody, mají přednost před sankcemi a povinnostmi směřující k satisfakci státu (např. peněžité tresty).
- Od pachatelů je požadováno, aby aktivně přispívali k uspokojování svých potřeb.

2.2 Povinnosti komunity směřují k oběti, pachatelů a obecné spokojenosti jejich členů.

- Komunita je odpovědná za podporu obětí a má jim pomáhat při řešení jejich situace.
- Komunita nese odpovědnost za spokojenost svých členů a za vytváření sociálního prostředí a vztahů, kde vznikají podmínky pro bezpečnost a obecní klid a pořádek.
- Komunita má povinnost podpořit snahy týkající se návratu pachatele do společnosti a jeho integrace, zajišťuje přiležitosti k jeho nápravě a aktivně se podílí na definování jeho povinností a závazků.

3.0 Restaurativní justice nastoluje ozdravný proces, usiluje o smír a nápravu způsobených škod.

3.1 Naplňování spravedlnosti se odvíjí od potřeb poškozených získat informace, slyšet omluvu a přijatelné vysvětlení, získat odškodnění a cítit uznání, bezpečí a podporu.

- Hlavní prioritou je bezpečí obětí.
- Proces naplňování spravedlnosti vytváří rámec pro obnovu a smír, které vycházejí z potřeb individuálních obětí.
- Oběti jsou zplnomocňovány k tomu, aby vstupovaly do procesu řešení a spolupracovaly potřeby, na které se bude reagovat, a spolupřispívaly výsledky.
- Oběti jsou v maximální možné míře zapojeny do procesu nápravy škod.

3.2 Proces naplňování spravedlnosti vytváří přiležitosti pro výměnu informací, účast, dialog a vzájemný konsenzus mezi poškozeným a pachatelem.

- Přímý kontakt pachatele a poškozeného je v některých situacích vhodným postupem, v jiných situacích je vhodné využívat jiné metody.
- Poškozeným patří hlavní role při definování a ovlivňování okolností a podmínek pro vzájemnou výměnu informací a dialog.
- Výstupy, které jsou výsledkem společné dohody, mají přednost před předem danými a „předepsanými“ výsledky.
- Proces naplňování spravedlnosti vytváří podmínky pro litost, odpuštění a usmíření.

3.3 Reaguje se na potřeby a schopnosti pachatele

- Uznání skutečnosti, že samotní pachatelé byli často poškozeni, zdůrazňuje význam „léčby“ a integrace pachatele do společnosti.
- V procesu naplňování spravedlnosti je s pachatelem jednáno s respektem.
- Prvky vyjmutí pachatele z komunity a jeho přístupu omezení jsou využívány v minimálním, pouze v nezbytně nutném, rozsahu.
- Při naplňování spravedlnosti hraje významnější úlohu dosažení osobní změny pachatele a zproštěkování nové zkušenosti než jeho povinnost.

3.4 Proces naplňování spravedlnosti patří komunitě

- Členové komunity jsou do procesu naplňování spravedlnosti aktivně zapojeni.
- Proces naplňování spravedlnosti vychází ze zdrojů, kterými komunita disponuje, a zpětně přispívá k jejímu vytváření a posílení.
- Proces naplňování spravedlnosti usiluje o podporu takových změn v komunitě, které její členy chrání před podobnými újmami, rychle reagují na potřeby obětí a přispívají k odpovědnosti pachatelů.

3.5 Jsme si vědomi úmyslných i neúmyslných dopadů, které vznikají v souvislosti s naší reakcí na trestný čin a vědomujeme si dopady viktimizace.

- Sledujeme a staráme se o to, aby přijaté povinnosti a způsoby řešení byly skutečně realizovány a splněny. Proces smíření, obnovy narušených stavů a vztahů a posílení odpovědnosti je naplňován v maximální míře tehdy, pokud jsou přijaté dohody plněny a dodržovány.
- Spravedlnost není zaručena jednotlivými výstupy. Spravedlnost je zajištěna prostřednictvím poskytnutí potřebné podpory a rovných příležitostí všem stranám sporu a vyvarování se diskriminace z důvodu etnické příslušnosti, sociálního postavení nebo pohlaví.
- Řešení, v kterých převažují prvky zastrášování, anebo která účastníky zbavují odpovědnosti, by měla být využívána pouze v krajních případech: využívána by měla být taková řešení, která používají nejmenší možná restrikce a usilují o posílení zúčastněných stran.
- Bráníme se tomu, aby restorativní proces vedl k řešením, u kterých převažují prvky trestu, příliš se orientují na pachatele nebo rozvíjejí sociální kontrolu.

Howard Zehr a Harry Mika⁴¹

⁴¹ *Základní principy restorativní justice (Fundamental Principles of Restorative Justice)*, autoři: Howard Zehr a Harry Mika, publikované v *Revue současné justice (Contemporary Justice Review)*, první díl, číslo 1 (1998), str. 47–55.

Vybrané publikace

Obecný úvod do restorativní justice

- Cayley, David.: *The Expanding Prison: The Crisis in Crime and Punishment and the Search for Alternatives*, House of Anasi Press, Canada, 1998.
- Consedine, Jim.: *Restorative Justice: Healing and Effects of Crime*, Plowshares, New Zealand, druhé vydání.
- Johnstone, Gerry.: *Restorative Justice: Ideas, Values, Debates*, Willan Publishing, U.K., 2002.
- Ross, Rupert.: *Returning to the Teachings: Exploring Aboriginal Justice*, Penguin, Canada, 1996.
- Sharpe, Susan.: *Restorative Justice: A Vision for Healing and Change*, Edmonton Victim Offender Society, Alberta, Canada, 1998.
- Van Ness, Dan a Karen Heetderks Strong.: *Restoring Justice*, Anderson, U.S., druhé vydání, 2001.
- Wright, Martin.: *Justice for Victims and Offenders*, Waterside Press, U.K., druhé vydání, 1996.
- Zehr, Howard.: *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*, Scottdale, Pennsylvania: Herald Press, 1990/95.
- Obsáhlejší bibliografie a odkazy naleznete na <http://www.restorativejustice.org>
- Další knihy Howarda Zehra**
- Zehr, Howard.: *Reflections of men and Women Serving Life Sentences*, Intercourse, Pennsylvania: Good Books, 1996.
- Zehr, Howard.: *Transcending: Reflections of Crime Victims*, Intercourse, Pennsylvania: Good Books, 2001.